

Шевцова Л.С. Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога. – Житомир, 2008. – С. 41-45

Основні положення методики навчання синтаксису в процесі підготовки майбутніх філологів

Методика синтаксису – один із провідних розділів загальної методики навчання української мови – забезпечує системний підхід, оскільки вивчення фонетики, лексики, словотвору, стилістики та інших розділів може бути результативним тільки за умови нерозривного зв'язку з граматиною. Для формування синтаксичних умінь К. Плиско [4] називає необхідними такі дії:

- 1) вивчення граматичних категорій у структурно-граматичному аспекті;
- 2) ознайомлення з граматичними категоріями у логіко-семантичному аспекті;
- 3) оволодіння граматичними категоріями у функціонально-стилістичному аспекті.

Структурно-граматичний аспект передбачає ознайомлення з формальними показниками граматичних категорій. У зв'язку із всебічним вивченням речення в сучасній лінгвістиці виділилися конструктивний синтаксис, завданням якого є розгляд структурної організації й побудови речення. Увагу дослідників привертають структурні елементи речення, які складають його структурну схему.

Вивчення граматичних категорій у структурно-граматичному аспекті можна реалізувати такими шляхами:

- 1) ознайомлення студентів із структурно-граматичними особливостями речення;
- 2) ознайомлення студентів із структурно-граматичними ознаками складових частин речення;
- 3) складання структурних схем поданих речень і їх складових частин;
- 4) побудова речень і їх складових частин за поданими схемами.

Логіко-семантичний аспект передбачає вивчення змістової сторони граматичних категорій, а точніше – їх семантики. Цей аспект тісно пов'язаний із структурно-граматичним, оскільки граматичні категорії мають зміст і форму.

Кожна граматична одиниця характеризується семантикою і перебуває в логічних відношеннях з іншими одиницями. Тому під час вивчення синтаксису слід запроваджувати:

- 1) установлення семантики речення;
- 2) установлення семантики синтаксичних категорій, що входять до складу речення.

В. Бабайцева [2] зазначає, що речення в системі мовлення пов'язане з системою мови логічним членуванням, типовою семантикою і характером структурної схеми. Як одиниця

мовлення речення характеризується індивідуальним змістом. Це й потрібно враховувати у процесі вивчення синтаксису.

Функціонально-стилістичний аспект разом із логіко-семантичним передбачає вивчення змістової сторони граматичних категорій, а точніше – вивчення їх функціонування у процесі спілкування.

Оскільки мовні засоби передають зміст висловлювання, ставлення мовця до фактів чи явищ, то мовлення повинне бути виразним і образним. Мовні засоби потрібно добирати так, щоб мовлення було правильним у функціональному відношенні, точним у смисловому і виразним у естетичному.

Із сказаного випливає зв'язок синтаксису з культурою мовлення і стилістикою. Остання подає правила семантичної, функціональної й емоційної доцільності використання мовних засобів у процесі спілкування. Сукупність цих правил становить стилістичні норми, якими слід оволодіти в процесі навчання.

Опрацювання стилістичних властивостей словосполучень та речень здійснюється такими шляхами:

- 1) ознайомлення студентів із стилістичними можливостями речень;
- 2) робота над синонімією синтаксичних категорій;
- 3) аналіз стилістичної ролі синтаксичних категорій у різних стилях літературної мови.

Засвоєння синтаксичних одиниць тісно пов'язане з вивченням морфології, оскільки речення утворюються формами слів, які є предметом аналізу морфології.

У методичній літературі ідея взаємозв'язку морфології й синтаксису запроваджена такими вченими-методистами, як О. Текучов, В. Добромислов, Г. Фірсов, В. Озерська, О. Дудников, А. Ломізов, І. Палей, А. Медушевський та інші.

Зв'язок морфології й синтаксису визначений самою природою мови. Тому варто практикувати вправи на морфологічну характеристику синтаксичних категорій при вивченні синтаксису; поєднання практичних завдань з морфології і синтаксису (виконати синтаксичний розбір, визначити граматичну основу речень і вказати, якими частинами мови виражений підмет і присудок (головний член односкладного речення); визначити відмінкові форми іменників, що виконують роль додатків у поданому тексті; побудувати речення з різними граматичними значеннями тощо).

Основним завданням вивчення української мови визначено тісний взаємозв'язок різних розділів мови з роботою над розвитком зв'язного мовлення особистості.

Як підкреслює Б. Баєв [3], необхідність оволодіння мовними навичками впливає на формування методичних принципів: розуміння мовних значень і одночасний розвиток лексичних і граматичних навичок; увага до матерії мови; фізичний розвиток органів

мовлення; оцінка виразності мовлення (увага до виразальних засобів мовлення); випереджальний розвиток усного мовлення; розвиток мовного чуття; зіставлення усної та писемної форм мовлення.

Інші дослідники деталізували розгляд принципів, що сприяють розвитку мовлення. Так, М. Стельмахович [6] поряд із загальнодидактичними принципами з розвитку усного мовлення (принцип виховання у процесі навчання, науковість навчання і його доступність, систематичність навчання і зв'язок його з практикою, свідомість і активність, принцип єдності конкретного й абстрактного, принцип міцності засвоєння знань і всебічного розвитку пізнавальної особистості, принцип колективного характеру навчання й урахування індивідуальних особливостей) виділяє специфічні принципи (органічного зв'язку розвитку мови й мислення, взаємозв'язок у процесі вивчення кількох мов, зв'язок роботи з розвитку усного мовлення з граматикою та літературою, принцип виховання інтересу до високої культури живого слова, стилістична диференціація в розвитку усного мовлення, принцип умілого керівництва самовихованням).

Оскільки під час вивчення синтаксису основою формування навичок зв'язного мовлення є синтаксична теорія і граматико-стилістичні вправи, а характер зв'язного висловлювання залежить від мети повідомлення, типів творів і вікових особливостей та інтересів, визначаємо такі напрями в роботі над розвитком зв'язного мовлення під час вивчення синтаксису:

- 1) робота над композицією зв'язного тексту;
- 2) робота над синтаксичним зв'язком тексту;
- 3) робота над установленням зв'язку між композиційною і граматичною структурою зв'язного тексту

Мовлення і мислення утворюють діалектичну єдність, а тому під час вивчення синтаксису потрібно сприяти їх розвитку. Мовлення є універсальним засобом спілкування і засвоєння знань з інших дисциплін. У процесі вивчення мови потрібно дбати про те, щоб мовлення і мислення розвивались у нерозривній єдності. Це досягається за рахунок:

- а) впровадження актуального членування речення;
- б) визначення комунікативного навантаження членів речення;
- в) побудови речення відповідно до комунікативного завдання;
- г) створення контексту з певним комунікативним завданням.

Названі положення вважаємо шляхами реалізації принципу єдності мовлення і мислення у процесі вивчення синтаксису.

Згідно з поставленими вимогами, усне і писемне мовлення особистості повинне бути змістовним, логічно побудованим і мовленнєво оформленим відповідно до урахування

літературних норм. Грамотним вважають висловлювання, в якому студент ураховує правила вимови й наголосу; вживає слова відповідно до їх значення й особливостей використання в різних стилях мовлення; утворює й змінює слова, будує словосполучення й речення з урахуванням вимог граматики, орфографії й пунктуації [7].

Учені-лінгвісти (В. Бабайцева, В. Брицин та ін.) звертають увагу на те, що для відображення в реченні відповідної ситуації позамовної дійсності, для вираження певного смислу недостатньо того, щоб слова називали якісь предмети й поняття, потрібно знати, в яких ролях зв'язані предмети цією ситуацією: який предмет служить агенсом, діячем, який – адресатом, який – об'єктом чи темою, змістом мовлення, який означає часове чи просторове поняття. Якщо це відомо, то, знаючи те, що агенс, виробник дії, в українській мові виражається формою імені в називному відмінку (хто?), адресат у давальному (кому?), тема чи зміст мовлення формою «про + М. в.», місце й напрямок (де? куди? звідки?) відповідними формами, можемо побудувати відповідну модель речення, що правильно й реально відображає ситуацію спілкування.

Ураховуючи специфіку мовлення як особливого виду діяльності, вчені-лінгводидакти (основоположник вчення Т. Ладиженська) на основі психолінгвістики розробили теорію мовленнєвої діяльності, згідно з якою укладено модель породження висловлювання. Для створення досконалого висловлювання слід ураховувати:

- 1) мовлення буде успішним за умови його спрямованості на досягнення мети і якщо ця мета добре осмислена суб'єктом діяльності, автором усного або писемного висловлювання;
- 2) мовлення є способом спілкування та пізнання, без них мовлення не має цінності. Тому мета мовленнєвої діяльності визначається метою спілкування та пізнання;
- 3) мовлення підкоряється меті спілкування. Воно звернене до адресата, без якого мовлення не відбудеться;
- 4) мета спілкування та адресат мовлення виступають як найважливіші умови, що визначають характер мовленнєвої діяльності й мовленнєвого продукту;
- 5) спілкування відбудеться, якщо врахувати тему та основну думку висловлювання, місце спілкування й обсяг висловлювання, що залежить від часу, відведеного для мовлення чи написання.

Таким чином, висловлювання буде досконалим, якщо мовець (автор висловлювання) врахує обсяг, тему та головну думку висловлювання, мету та місце спілкування, адресата мовлення.

Отже, з метою засвоєння синтаксису слід побудувати методичну роботу з урахуванням задальнодидактичних принципів (науковості, наступності й перспективності, систематичності й послідовності, зв'язку теорії з практикою, взаємозв'язку різних розділів

мови, свідомості, активності, наочності, міцності знань і доступності, індивідуального підходу до навчання), загальнометодичних принципів (екстралінгвістичного, структурно-семантичного, міжрівневих та внутрішніх рівневих зв'язків, нормативно-стилістичного, історичного), специфічних методичних принципів (інтонаційного, морфолого-синтаксичного та ін.).

Вивчення синтаксису вимагає методологічного підґрунтя. Методи навчання як об'єднана в одне ціле діяльність викладача й студентів спрямовані на засвоєння мовних знань, умінь та навичок, на організацію пізнавальної діяльності студентів, на формування їх діалектико-матеріалістичного світогляду засобами навчання. З їх допомогою реалізуємо основні функції навчання – пізнавальну, навчальну, розвивальну та контрольну-корекційну. Крім того, підкреслює А. Алексюк [1], методи оцінюють як багатовимірне педагогічне явище. В нерозривному зв'язку перебувають гносеологічний, логіко-змістовий, психологічний та педагогічний аспекти методів навчання.

Перераховані вище чинники слід активно запроваджувати в навчальний процес, керуватися у доборі синтаксичних тем, формуванні необхідних умінь та навичок.

Список використаних джерел та літератури

1. Алексюк А. М. Методи навчання і методи учіння. – К.: Рад. школа, 1980.
2. Бабайцева В. В. Соотношение структурных и семантических признаков синтаксических единиц при их изучении и описании // Предложение и его структура в языке (русский язык). Сб. научных трудов. – М., 1986. – С. 3-13.
3. Баєв Б. Ф. Психологія внутрішнього мовлення. – К.: Рад. школа, 1966.
4. Плиско К. М. Організація навчання синтаксису в середній школі. – К., 1990.
5. Стельмахович М. Г. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення... - К., 1981.
6. Шелехова Г. Т. Вивчення української мови в загальноосвітній середній школі // Дивослово, 1998. - №8. – С. 17-18